

<https://doi.org/10.31516/2410-5333.064.06¹>

УДК 021.1:316.647.5:024.1-056

Н. С. Тюркеджи

аспірантка, Харківська державна академія культури, м. Харків, Україна

natali_turkedjy@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-6785-2900>

О. Ю. Мар'їна

доцент, доктор наук із соціальних комунікацій, Харківська державна академія культури м. Харків, Україна

helenmaryina@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-7248-2147>

ІНКЛЮЗИВНА БІБЛІОТЕКА ЯК АГЕНТ ЗМІН У СУСПІЛЬСТВІ

Інклюзивні бібліотеки в Україні стають ключовим агентом змін у сучасному суспільстві, особливо в умовах військового конфлікту. Стаття розкриває важливість ролі інклюзивних бібліотек у створенні інклюзивного простору для всіх громадян. Російсько-українська війна суттєво змінила соціокультурний контекст нашої держави, посиливши необхідність формування інклюзивного суспільства. Інклюзивні бібліотеки відіграють ключову роль у формуванні доступності та нормалізації ставлення до людей з інвалідністю. Результати цього дослідження вказують на те, що основні принципи інклюзивних бібліотек, зокрема доступність, рівноправ'я та соціальна інклюзія, впливають на формування доступності в суспільстві загалом. Використання коректних термінів і дефініцій щодо інвалідності є важливим для формування свідомості інклюзивного суспільства, а освіта та інформаційна доступність — ключові чинники в її забезпеченні.

Ключові слова: *інклюзивне суспільство, роль бібліотек у формуванні інклюзивного середовища, безбар'єрний простір, інклюзивні бібліотеки в Україні, соціальна інтеграція під час війни.*

N. Tiurkedzhy

Postgraduate Student, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv, Ukraine

O. Marina

Doctor of Sciences in Social Communications, Associate Professor of the Department of Information, Library and Archival Affairs, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv, Ukraine

INCLUSIVE LIBRARY AS AN AGENT OF CHANGES IN SOCIETY

The relevance of the article: In the aftermath of the full-scale Russian-Ukrainian war, Ukraine faces a critical juncture in its societal evolution. The need for inclusivity and the role of libraries in fostering it have become central issues. The urgent demand to analyze the impact of this conflict on the formation of an inclusive society in Ukraine needs to be studied.

The purpose of the article. This article aims to scrutinize the influence of the Russian-Ukrainian war on the processes involved in shaping an inclusive society in Ukraine. It focuses particularly on shifts in the perception of inclusivity, the significance of barrier-free environments, and the role of libraries in facilitating these changes.

1 This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

Presentation of the main topic. The article delves into the transformation of Ukraine's societal landscape in the wake of the war. It highlights how the conflict has influenced the conceptualization of inclusivity, emphasizing the importance of creating accessible environments and highlights the pivotal role of libraries as agents of changes in this context.

Conclusions. The analysis reveals a profound impact of the war on Ukraine's approach to inclusivity. It elucidates how societal perceptions have shifted, placing a newfound emphasis on the creation of barrier-free spaces. Furthermore, the study underscores the instrumental role that libraries have played and continue to play in fostering inclusive communities.

The practical significance. This article offers insights into the evolving dynamics of inclusivity in post-war Ukraine. Policymakers, librarians, and community leaders can draw upon these findings to implement strategies that promote inclusivity and develop barrier-free environments. Libraries, as vital community hubs, can take the lead in this transformation, bridging gaps and facilitating social integration in the midst of conflict.

Keywords: *inclusive society, role of libraries in shaping inclusive environments, barrier-free spaces, inclusive libraries in Ukraine, social integration during conflict.*

Актуальність теми дослідження. Сучасне українське суспільство переживає значні зміни в багатьох аспектах, включаючи соціокультурні, політичні, соціально-політичні та економічні трансформації. Ці зміни позначаються на всіх рівнях життя і вельми потребують формування толерантного суспільства. Зокрема, на тлі подій, пов'язаних із повномасштабною війною в Україні, у суспільстві має відбутись зміна парадигм у сприйнятті соціальної інклюзії.

Зростаюча кількість людей з фізичними та когнітивними порушеннями, а також інші соціальні фактори (зокрема, переміщення населення через війну та окупацію територій) актуалізують питання розширення соціальної інтеграції людей з певними потребами та інклюзивної практики у всіх сферах життя, включаючи бібліотечно-інформаційну галузь.

Бібліотеки відіграють ключову роль у забезпеченні доступу до інформації, освіти та культурних ресурсів для всіх верств суспільства. Однак існують значні виклики у забезпеченні рівних можливостей і доступності для людей з інвалідністю, особливо в умовах російсько-української війни.

Постановка проблеми. Поступова зміна ставлення до інклюзивності та доступності в суспільстві України зумовлює необхідність перегляду ролі бібліотек у формуванні доступних та інклюзивних середовищ. Поняття доступності поширюється від фізичного доступу в будівлі та приміщення до створення психосоціальних і технологічних умов, які враховують різні потреби користувачів.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. За останні десятиліття інклюзивність та доступність стали актуальними темами для наукових досліджень в Україні й світі. Різні аспекти інклюзивного суспільства та роль

бібліотек у його формуванні були вивчені та проаналізовані в багатьох наукових працях.

Українські науковці акцентують на інклюзивному освітньому середовищі та ролі бібліотек у забезпеченні доступності навчальних ресурсів для всіх учнів, включаючи тих, хто має особливі освітні потреби. Зокрема, В. Білоус та Л. Бровчак (2020) розглядають бібліотеки як інституції з упровадження інклюзивних підходів для створення доступних просторів та послуг для всіх користувачів.

Проблему розбудови інклюзивних просторів та ролі соціальних інститутів у цьому процесі вивчає немало науковців: Т. Логвін (2018), К. Скрипка (2019). Їхні наукові праці висвітлюють ключові аспекти інклюзивних просторів, зокрема їх природу, структуру та фактори, що сприяють становленню. За дослідженнями цих учених, формування інклюзивних просторів є невід'ємною частиною соціального розвитку, який нерозривно пов'язаний із переглядом підходів держави й суспільства до людей з інвалідністю та визнанням їхніх прав на самореалізацію.

На офіційному вебсайті Міністерства освіти і науки України розділ «Просто про інклюзивну освіту», який є важливим джерелом інформації, що містить презентації, відеоролики, інструкції та інфографіку, спрямовані на підтримку освітян у реалізації інклюзивної освітньої практики та успішному впровадженню цих підходів у навчальному процесі.

Спостерігається підготовка посібників для підтримки педагогів у забезпеченні ефективного впровадження інклюзивної освіти. «Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів» (2018) — навчально-методичний посібник, який містить рекомендації для виконання основних функцій щодо підтримки дітей з особливими освітніми потребами.

Н. Кунанець (2013) пропонує диференційований підхід до різних категорій користувачів, оснований на їхніх потребах — це нозологічний підхід, який враховує такі категорії: користувачі з порушеннями зору, слуху та обмежені в пересуванні. Завдяки цьому підходу, бібліотеки стануть більш доступними та інклюзивними.

Т. Колесникова (2023) розглядає можливість зміцнення ролі бібліотек у закладах вищої освіти (ЗВО) України у формуванні екосистеми відкритих освітніх ресурсів (OER) під час кризи браку сучасного доступного освітнього контенту українською мовою. Авторка визначає три основних виклики, з якими стикаються ЗВО: відсутність сучасних підручників, проблеми доступності електронних підручників та лінгвоцид української мови. Важливою складовою сучасної інклюзивної бібліотечної практики є вивчення та аналіз існуючих проєктів. В. Горчинська (2023) навела обґрунтовану вибірку таких інклюзивних бібліотек в Україні.

У процесі аналізу методичних рекомендацій, розміщених на вебсайтах бібліотек в Україні, виявлено поширення некоректних формулювань та стереотипів, що стосуються людей з інвалідністю (ЗОНУБ, 2022). Ця практика створює суперечливу ситуацію, коли інклюзивні заклики та принципи, які бібліотеки мають втілювати у своїй діяльності, декларуються у вигляді рекомендацій, які не завжди відображають дієву та ціннісну інклюзивну сутність й зачіпають честь і гідність людей з інвалідністю.

Мета статті — дослідити вплив російсько-української війни на розвиток інклюзивних бібліотек в Україні та їхню роль у формуванні інклюзивного суспільства.

Вклад основного матеріалу дослідження. Україна переживає період значущих змін, зокрема й у розумінні соціальної інклюзії та доступності. Інклюзія орієнтується на забезпечення рівних прав, можливостей та участі у суспільстві для всіх, незалежно від їхніх фізичних, психічних, когнітивних або соціальних обмежень. Наша держава, особливо в стані війни, має переглянути підходи до інклюзії та визначення доступності.

Бібліотеки, як невід’ємна складова суспільства, також повинні адаптуватися до цих змін. Інклюзивні бібліотеки стають містком між інформаційними ресурсами та різними групами населення, забезпечуючи рівний доступ до інформації, знань і культурних цінностей.

Значення доступності та формування толерантного ставлення до людей з інвалідністю у суспільстві набуває особливої актуальності з огляду на значне збільшення кількості людей з інвалідністю (за даними Міністерства соціальної політики: з початку повномасштабної війни показник зріс на 300 тис. осіб). Визнання права на повноцінну участь у житті суспільства для всіх без винятку стає важливим чинником справедливого інклюзивного суспільства.

Доступність означає забезпечення рівного доступу до усіх сфер життя для людей із різними видами інвалідності, включаючи освіту, працевлаштування, культурні події, отримання важливої інформації та інші аспекти повсякденного життя. Інклюзивні бібліотеки, які відіграють важливу роль у забезпеченні доступу до знань та культурної спадщини, виступають агентами змін у нормалізації ставлення суспільства до людей з інвалідністю. Вони створюють середовище, де інвалідність не є перешкодою для повноцінної самореалізації в соціумі. Цей процес передбачає розрив зі стереотипами та уявленнями, які обмежують можливості будь-якої особистості. Бібліотеки, як осередки знань і соціокультурної комунікації, мають активно сприяти цьому процесу, надаючи різним групам населення рівний доступ до своїх ресурсів та послуг.

Це означає створення фізичних та віртуальних середовищ, які б концентрувались на потребах різних груп користувачів, забезпечували доступність та враховували особливості сприйняття інформації.

Для реалізації концепції інклюзивності, бібліотеки впроваджують різноманітні практики. Зокрема: фізичну адаптацію приміщень для людей з різними видами інвалідності, розробку альтернативних форматів інформації, використання асистивних технологій, надання послуг з читання для користувачів з вадами зору, організацію інклюзивних культурних подій і багато іншого.

Інклюзивні бібліотеки базуються на декількох ключових принципах, які є фундаментальними для забезпечення доступності й інклюзивності. Ці принципи визначають спосіб функціонування бібліотеки та її відносини з усіма групами користувачів. Розглянемо деякі із цих принципів та їхній вплив на формування доступності в бібліотеках:

- принцип рівного доступу передбачає, що всі користувачі мають однакове право на доступ до бібліотечних ресурсів та послуг;
- принцип доступності вимагає створення фізичних та інформаційних осередків, які враховували б потреби різних груп користувачів. Наприклад, це може передбачати наявність пандусів, аудіоопис для відеоматеріалів тощо;
- принцип інклюзивності — організація спеціальних заходів для всіх користувачів для нормалізації сприйняття й комунікації між ними та інші інклюзивні практики;
- принцип інформаційної доступності передбачає, що інформація має бути доступною для всіх, включаючи тих, хто має особливі потреби (використання альтернативних форматів, які враховують різні способи сприйняття інформації).

Також бібліотеки можуть і відіграють важливу роль у формуванні нормального ставлення до людей з інвалідністю в суспільстві. Ця роль є вкрай важливою, адже бібліотеки сприяють повноцінній участі означених осіб у житті суспільства в результаті:

- адвокації різних видів інвалідності — бібліотеки можуть розповідати та поширювати різні історії людей, з власним досвідом у подоланні бар'єрів і перешкод;
- сприяння освіті й усвідомленню шляхом створення інформаційних ресурсів, проведенню інклюзивних заходів, які допомагатимуть суспільству краще розуміти інвалідність та її вплив на життя;
- формування інклюзивного середовища — бібліотеки мають стати осередками для проведення лекцій, дискусії, майстер-класів, майстерень,

волонтерських лабораторій та інших активностей, які об'єднують різні групи людей;

- бібліотеки можуть підтримувати та видавати твори чи виставляти роботи авторів з інвалідністю, тобто долучати їх до культурного діалогу, розкривати таланти своїх користувачів;
- створення доступних просторів — доступ до будівель, приміщень, колекцій та інформаційних ресурсів.

Однією з ключових складових створення доступного та інклюзивного суспільства є правильне визначення й розуміння інвалідності. Дефініції інвалідності можуть впливати на формування свідомості суспільства щодо цієї групи людей, а також на політику, практику у сфері інклюзії та доступності.

Правильні та коректні дефініції інвалідності відіграють значну роль у формуванні свідомості суспільства щодо прав, потреб та можливостей людей з інвалідністю. Вони сприяють створенню більш інклюзивного й рівноправного суспільства для всіх громадян.

Важливо використовувати правильну термінологію в процесі звернення до людей з інвалідністю. Найбільш прийнятним терміном є «людина (особа) з інвалідністю», оскільки він підкреслює головне — людину, а інвалідність є лише однією з ознак. Термін «обмежені можливості» не є прийнятним, оскільки кожен із нас має певні особисті обмеження (до прикладу, мало хто здатен підняти величезну вагу чи пробігти на дуже велику відстань).

У кожного з нас є свої особливості та потреби. Деякі працюють краще вранці, інші — пізно ввечері. Для когось особливо важливі засоби для захисту очей у сонячну погоду. Важливо пам'ятати, що пандуси та ліфти не є ексклюзивною потребою для людей з інвалідністю — ними користуються всі: і батьки з дитячими візочками, і люди з валізами на колесах.

Довідник безбар'єрності пропонує такі визначення:

- діти з особливими освітніми потребами — фігурує виключно в межах галузі інклюзивної освіти, і це єдиний випадок, коли використання дефініції «особливий» є коректним;
- людина з ампутованими кінцівками. Якщо важливо акцентувати на тому, яку саме інвалідність має людина, то це доречно, але дотримуючи принципу «спочатку людина»;
- людина з інтелектуальними порушеннями;
- людина з порушеннями зору, людина з повною / частковою втратою зору, незрячий / незряча (допустимий варіант). Якщо ми маємо на увазі людину з повною втратою зору, то можна вживати термін «незряча людина»;

- людина з інвалідністю, людина з фізичними / сенсорними / психічними / інтелектуальними / ментальними порушеннями, людина з порушеннями опорно-рухового апарату, людина з порушеннями рухової функції;
- маломобільні групи населення — люди з інвалідністю є частиною цих груп, так само, як люди, які відчувають складнощі під час самостійного пересування через незручне й недоступне середовище (люди з певними тимчасовими фізичними порушеннями, старшого віку, вагітні, діти до 7 років, люди зі значно більшою або меншою за середню масою тіла, значно вищі або нижчі за середній зріст).

Інклюзивність у бібліотеках є важливою складовою створення доступного та рівноправного суспільства. Однак існують певні виклики й перешкоди, які ускладнюють процес упровадження інклюзивних підходів:

1. Упровадження інклюзивних послуг та ресурсів може потребувати додаткового фінансування на адаптацію приміщень, навчання персоналу, закупівлю спеціалізованого обладнання. Для багатьох бібліотек це може бути фінансово складно.

2. Забезпечення доступу до інформації та ресурсів для людей з різними видами інвалідності може вимагати технологічних змін й оновлень, що особливо складно для невеликих бібліотек зі старим обладнанням.

3. Освіта та підготовка співробітників бібліотеки у сфері інклюзивності є важливою, але не завжди це враховується належним чином.

Для подолання викликів та перешкод і сприяння інклюзивності в бібліотеках можуть бути застосовані такі форми діяльності (див. рисунок 1):

- здійснення навчання свого персоналу з питань інклюзії та доступності. Це допоможе співробітникам краще розуміти потреби різних груп людей з інвалідністю та надавати відповідні послуги;
- співпраця з іншими організаціями та громадськими об'єднаннями, які працюють у сфері інклюзії для обміну досвідом й ресурсами;
- адаптація інфраструктури передбачає будівництво пандусів, розширення дверей та створення спеціалізованих зон;
- розробка програм та заходів, які сприяють соціальній інклюзії й взаємодії між різними групами людей;
- забезпечення доступності інформації для всіх користувачів, включаючи тих, хто має різні види інвалідності.

Українські бібліотеки в останні роки активно розвивають інклюзивні ініціативи, спрямовані на створення доступних та інклюзивних просторів для дітей з особливими освітніми потребами. Проект «Бібліотека — інклюзивний простір для молоді», реалізований Громадською організацією «Рівненське обласне відділення Української бібліотечної асоціації» у 2020 р.,

є яскравим прикладом успішної роботи в цьому напрямі. Він спрямований на соціальну інтеграцію та розвиток активності дітей і молоді з інвалідністю та їхніх однолітків, покликаний створити інклюзивне середовище в публічних бібліотеках, сприяти їхньому розвитку в результаті проведення інклюзивних розвиваючих тренінгів та культурних заходів. Реалізовано ідею інклюзії через соціальну взаємодію дітей та молоді з різних соціальних груп, їхню спільну діяльність у бібліотеці, яка стала своєрідним «третім місцем» для громади.

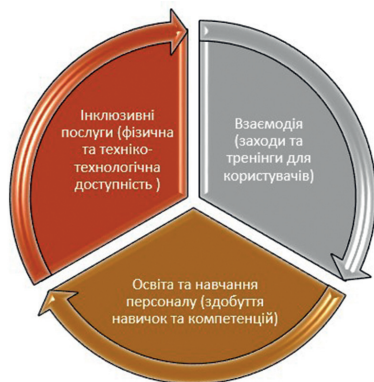

Рис. 1. Стратегії створення інклюзивної бібліотеки

У вересні 2022 р. в місті Запоріжжі, на базі колишньої дитячої бібліотеки, відкрилася нова бібліотека, призначена для людей з інвалідністю. З метою забезпечення повноцінного доступу та зручності використання бібліотеки для всіх користувачів відбулися важливі інфраструктурні зміни. Бібліотека обладнана пандусами, автоматичними дверима із сенсорним управлінням та кнопкою виклику персоналу. Для незрячих читачів створено спеціальні позначки шрифтом Брайля та придбано літературу з української та світової класики у відповідних форматах.

Враховано вимоги для забезпечення архітектурної доступності, завдяки чому бібліотека стала безбар'єрною для всіх категорій відвідувачів. Простір бібліотеки ретельно спроектовано й переосмислено, створено кілька інтерактивних зон, зокрема коворкінг, зону відпочинку, дитячий ігровий та ляльковий театр.

У Рівненській обласній бібліотеці, починаючи з червня 2023 р., організовано літню терасу, яка стала результатом реконструкції будівлі у 2020 р. Ця ініціатива передбачала широкий спектр заходів, включаючи ознайомлення з інклюзивним навчальним матеріалом, майстер-класи з ліплення казкових героїв, уроки толерантності та настільні ігри. Під час уроку толерантності діти отримали можливість поглибити своє розуміння життя людей, які

бачать світ «на дотик», і навчитися взаєморозумінню та співпраці. Проект передбачав навчання шрифту Брайля, читання інклюзивних книг та опанування різноманітних навичок, необхідних для взаємодії зі світом.

Ці інклюзивні ініціативи в бібліотеках України свідчать про прагнення розвивати відкрите та рівне суспільство, де кожна людина має можливість отримувати доступ до знань і культурних цінностей.

Висновки. Інклюзивні бібліотеки відіграють значущу роль у формуванні доступності та нормалізації ставлення до людей з інвалідністю. Вони мають враховувати різноманітні потреби різних груп користувачів, надавати інклюзивні послуги та забезпечувати доступ до інформації та ресурсів у різноманітних форматах.

Основні принципи інклюзивних бібліотек, такі як доступність, рівноправ'я та соціальна інклюзія, мають вплив на формування доступності в суспільстві загалом. Використання коректних дефініцій інвалідності є важливою складовою формування свідомості суспільства. Освіта та інформаційна доступність відіграють ключову роль у цьому процесі.

Попри виклики та перешкоди, які постали перед бібліотеками, вони мають стратегії та інструменти для подолання цих труднощів. Навчання персоналу, співпраця з іншими організаціями, адаптація інфраструктури та розробка інклюзивних програм допомагають зробити бібліотеки більш доступними та інклюзивними для всіх.

Перспективи подальших досліджень. Подальші дослідження можуть передбачати розробку та впровадження інклюзивних інформаційних систем, які задовольняли б потреби різних груп користувачів у вебпросторі, вивчення інтерсекційних аспектів інклюзивності, враховуючи різні аспекти інвалідності та соціокультурні впливи.

Список посилань

- Білоус, В. С., Бровчак, Л. С. (2020). Роль бібліотеки у формуванні інклюзивної компетентності майбутніх педагогів: актуальність, напрями, досвід. *University library at a new stage of social communications development: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, м. Дніпро, НТБ ДНУЗТ*. http://conf.lib.diit.edu.ua/Conf_univ_Library2020/schedConf/presentations
- Горчинська, В. (2023). Інклюзія в бібліотеці. *Блог Національної бібліотеки України ім. Ярослава Мудрого*. Отримано Вересня 18, 2023, з <https://oth.nlu.org.ua/?p=7738>
- Довідник безбар'єрності*. Без бар'єрів: сайт. Отримано Вересня 20, 2023, з <https://bf.in.ua/>
- Колесникова, Т. О. (2023). Відкриті освітні ресурси та відкриті підручники в контексті укріплення потенціалу лідерства бібліотек ЗВО в доступності знань. *Вісник Книжкової палати*, 7, 3–15.

- Кунанець, Н. Е. (2013). Диференційоване обслуговування користувачів з особливими потребами. *Міжнародна наукова конференція «Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів»*. <http://conference.nbu.gov.ua/report/view/id/176>
- Логвін, Т. В. (2018). *Інклюзивний простір. Порадник для педагогів і батьків*. Десна Поліграф.
- Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів: навчально-методичний посібник* (2018). <http://surl.li/uetsm>
- Просто про інклюзивну освіту. Міністерство освіти і науки: офіційний сайт. Отримано Вересня 17, 2023, з <https://mon.gov.ua/ua/prosto-pro-inklyuzivnu-osvitu>
- Робота бібліотек на допомогу користувачам з обмеженими фізичними можливостями (Вип. 1) (2022). *Запорізька обласна наукова універсальна бібліотека*. Отримано Вересня 20, 2023, з <http://surl.li/frzhq>
- Скрипка, К. (2019). Створення інноваційного інклюзивного освітнього простору в межах реалізації соціального проекту. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 4 (88), 329–339.

References

- Bilous, V. S., Brovchak, L. S. (2020). The role of the library in the formation of inclusive competence of future teachers: relevance, directions, experience. *University library at a new stage of social communications development: materials of the V International Scientific and Practical Conference, Dnipro, Scientific and Technical Library of Dnipro National University of Railway Transport*. http://confliib.diit.edu.ua/Conf_univ_Library2020/schedConf/presentations [In Ukrainian].
- Gorchynska, V. (2023). Inclusion in the library. *Bloh Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. Yaroslava Mudroho*. Retrieved September 18, 2023, from <https://oth.nlu.org.ua/?p=7738> [In Ukrainian].
- Handbook of barrier-free accessibility. Bez barrieriv: website*. Retrieved September 20, 2023, from <https://bf.in.ua/> [In Ukrainian].
- Kolesnikova, T. O. (2023). Open Educational Resources and Open Textbooks in the Context of Strengthening the Leadership Potential of Higher Education Libraries in Accessibility of Knowledge. *Visnyk Knyzhkovoi palaty*, 7, 3–15. [In Ukrainian].
- Kunanets, N. E. (2013). Differentiated service for users with special needs. *International scientific conference "Adaptatsiia zavdan i funktsii naukovoї biblioteky do vymoh rozvytku tsyfrovyykh informatsiinykh resursiv"*. <http://conference.nbu.gov.ua/report/view/id/176>. [In Ukrainian].
- Logvin, T. V. (2018). *Inclusive space. A guide for teachers and parents*. Desna Polihraf. [In Ukrainian].
- Organizational and methodological principles of activity of inclusive resource centers: a study guide* (2018). <http://surl.li/uetsm>. [In Ukrainian].

- In plain language about inclusive education. *Ministry of Education and Science: official website*. Retrieved September 17, 2023, from <https://mon.gov.ua/ua/prosto-pro-inklyuzivnu-osvitu> [In Ukrainian].
- Work of libraries to help users with disabilities (Issue 1) (2022). *Zaporizka oblasna naukova universalna biblioteka*. Retrieved September 20, 2023, from <http://surl.li/frzhq> [In Ukrainian].
- Skrypka, K. (2019). Creating an innovative inclusive educational space within the framework of a social project. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*, 4 (88), 329–339. [In Ukrainian].

Надійшла до редколегії 17.09.2023